

Socrates zoals men hem eerder zelden ontmoet

Recensie

Xenophon, *Herinneringen aan Socrates*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Cornelis Verhoeven (Utrecht: Uitgeverij IJzer, 2019), 174 pp. ISBN 978 90 8684 200 1.

Xenophons beeld van Socrates roept niet onmiddellijk lyrisch enthousiasme op bij de specialisten van antieke filosofie. Zijn relaas van een reeks gesprekken van Socrates met diverse gesprekspartners, gebundeld in vier boeken *Herinneringen aan Socrates (Memorabilia)*, wordt vaak geconfronteerd met de filosofisch veel interessantere dialogen van Plato, en een dergelijke vergelijking illustreert steevast de intellectuele beperkingen van de brave Xenophon, die – zo luidt het dan meewarig – de diepgang van Socrates' filosofie helemaal niet begreep. Zijn sympathieke poging tot apologie van zijn gewaardeerde leermeester is tezelfdertijd een onmiskenbaar *testimonium paupertatis*.

En inderdaad, Xenophon was Plato niet – gelukkig maar. Zijn *Herinneringen aan Socrates* bieden ons een alternatieve kijk die ons algemeen Socratesbeeld enigszins compliceert. Zijn Socrates is vaak minder bevlogen en meer prozaïsch, minder intellectueel uitdagend en meer conformistisch. Bovenal verschijnt hij als een toonbeeld van zelfbeheersing en rechtvaardigheid, er steeds op uit om zijn gesprekspartners op te voeden tot deugdzame en nuttige burgers die zich met kennis van zaken ook politiek weten te engageren en zich als bekwame en deskundige leiders inzetten voor het welzijn van hun stad en medeburgers. Xenophons Socrates benadrukt

ook het belang van basale relaties die de samenleving ordenen: ouderliefde, broederliefde en vriendschap krijgen aandacht, en natuurlijk ook het traditionele geloof in de goden van de polis, wier voorzienigheid en mensenliefde met een uitgewerkte teleologische argumentatie worden aangetoond.

Maar Xenophons Socrates heeft meer in zijn mars. Hij lijkt een expert in militaire zaken en weet de krijgskunst in een breder, filosofisch perspectief te plaatsen. Hij kent de kwaliteiten die de aanvoerder van de ruitery nodig heeft, gaat in gesprek met schilders en beeldhouwers over hun kunst, en profileert zich als een opmerkelijk specialist inzake jachthonden en de jacht op hazen. En wat te denken van de volgende passage:

Harnassen die passen, drukken minder zwaar dan harnassen die niet passen, ook al hebben ze hetzelfde gewicht. Want als ze niet passen, rusten ze in hun geheel op de schouders of drukken ze zwaar op een ander deel van het lichaam en zijn daardoor lastig om te dragen en te zwaar. Maar bij de harnassen die op maat zijn gemaakt, is het gewicht verdeeld over de sleutelbeenderen en de nek, over de schouders, de borst, de rug en de buik, en daardoor lijken ze bijna geen vracht meer te zijn, maar een kledingstuk (3,10,13).

Ook hier is Socrates aan het woord! Het lijkt wel of hij met evenveel kennis van zaken over het vervaardigen van goed geproportioneerde harnassen kan spreken als over de deugd of de wijsheid. Zo'n Socrates heeft verdacht veel trekjes van Xenophon zelf. In dergelijke passages reflecteert Socrates' veronderstelde expertise allicht in de eerste plaats Xenophons rijke ervaring als legeraanvoerder. Het valt zeker niet uit te sluiten dat de flamboyante filosoof in staat was in dialoog te treden met technici en hen op eigen terrein uit te dagen met zijn gerichte vragen, al zal zijn interesse uiteindelijk eerder uitgegaan zijn naar vragen omtrent deugd, kennis en schoonheid dan naar bronzen kurassen.

Het leeuwendeel van de *Herinneringen aan Socrates* is ten andere gewijd aan ethische onderwerpen. Schoonheid en goedheid bijvoorbeeld, die vanuit een utilitair standpunt worden benaderd. En dus is een mestkar iets moois en een gouden schild lelijk als die kar voor zijn doel goed gemaakt is en het schild slecht (3,8,6). Een staaltje van consequent redeneren waar ook de platoonse Socrates een patent op had. En er zijn wel meer overeenkomsten tussen Xenophons Socrates en die van Plato. De inductieve aanpak, bijvoorbeeld, met tal van concrete voorbeelden uit de landbouw, de scheepvaart of de geneeskunde, maar ook de zoektocht naar begripsbepalingen, de

nadruk op het belang van zelfonderzoek en deugdzaamheid, en natuurlijk de dialoog. Toegegeven, bij Xenophon klinkt het allemaal wat minder sprankelend, wat fletser ook zonder de kruiden van de socratische ironie, maar verschillende interessante en pertinente objecties van de gesprekspartners suggereren ook bij hem een proces van creatief denken dat niet direct genoeg neemt met eenvoudige, voor de hand liggende antwoorden.

Een paar woorden over de nieuwe vertaling. Verhoeven vertaalt vrij dicht bij het Grieks, zonder het Nederlands geweld aan te doen. Occasioneel leidt zijn aanpak tot gewrochte constructies die de lectuur enigszins bemoeilijken. Een treffend voorbeeld, min of meer lukraak gekozen, vinden we op bladzijde 18:

Zij die iets leren met betrekking tot menselijke aangelegenheden, zijn ervan overtuigd dat zij datgene wat zij leren voor zichzelf en voor alle anderen, voor wie zij maar willen, in praktijk kunnen brengen. Denken op die manier ook zij die de goddelijke dingen onderzoeken, dat alles, wanneer zij eenmaal te weten zijn gekomen volgens welke wetmatigheden de dingen verlopen, in praktijk te kunnen brengen wanneer zij maar willen, en dat zij windvlagen, watermassa's en seizoenen teweeg kunnen brengen of wat hun verder op dat gebied maar van pas komt (1,1,15)?

Dat is meer dan een mond vol. Op zulke momenten mist men de bevlogen inspiratie van de vertaler, die dat soort Griekse constructies weet om te toveren in vlot Nederlands. Los daarvan blijft Verhoeven zeker een betrouwbare gids en doet zijn eenvoudige taal en stijl recht aan Xenophons Grieks.

De titel van het boek dreigt bij de lezer verwachtingen te wekken die niet worden ingelost. De inleiding is wel erg beknopt en al bij al weinig informatief. Naar de aantekeningen moet de lezer vruchteloos zoeken. Er is enkel een nuttig namenregister toegevoegd op het einde. Hier en daar zou een verklarende noot overigens geen overbodige luxe geweest zijn, al spreekt de tekst doorgaans inderdaad voor zich.

De vertaling van Verhoeven is een welkome aanwinst die ons laat kennismaken met een Socrates *sui generis*. Een Socrates die soms erg herkenbaar is, dan weer verrassend, soms eerder pedant, dan weer uitdagend. Kortom, een Socrates met weerhaakjes, die wel eens dreigt te vervelen maar even later weer inspireert en te denken geeft. Een Socrates, ten slotte, die het hart van elke leraar Grieks en Latijn moeiteloos weet te veroveren:

Van wiskunde bijvoorbeeld zei hij dat iemand daar zoveel van moest leren dat hij in staat was om, als dat nodig zou zijn, een stuk land in de juiste maat over te nemen, door te verkopen, te verdelen of van die handelingen getuigenis af te leggen. (...) Maar wiskunde leren tot het punt waarop die moeilijk te begrijpen figuren aan de orde komen, daar was hij geen voorstander van. Want hij kon niet inzien, zei hij, waar dat goed voor was (4,7,2-3).

Geert Roskam

Geert.Roskam@kuleuven.be

